

EWG JAKO PARTNER HANDLOWY KRAJÓW SOCJALISTYCZNYCH

I. STOSUNKI GOSPODARCZE KRAJÓW KAPITALISTYCZNYCH Z PAŃSTWAMI SOCJALISTYCZNYMI W LATACH 1949 - 1957

Kraje EWG z wielu powodów są dogodnym partnerem gospodarczym europejskich państw socjalistycznych. Bezpośrednie sąsiedztwo, decydujące o względnie niskich kosztach transportu, struktura ekonomiczna obydwu grup krajów, stwarzająca wiele przesłanek wymiany i wyzyskania możliwości płynących z międzynarodowego podziału pracy — oto podstawowe, obiektywne warunki rozwoju korzystnej dla obu grup krajów współpracy gospodarczej.

W latach 1949 - 1953 stosunki gospodarcze z obecnymi krajami EWG kształtowała „zimna wojna” oraz polityka restrykcji ekonomicznych, prowadzona wobec krajów socjalistycznych przez państwa imperialistyczne. Był to etap kurczenia się wymiany handlowej, ograniczania kontaktów gospodarczych, zapoczątkowanych bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej. W okresie tym szczególnie intensywnie działały różnorodne instytucjonalne mechanizmy, uruchomione przez państwa kapitalistyczne w celu hamowania rozwoju wymiany i całokształtu stosunków gospodarczych z krajami socjalistycznymi.

Głównym inspiratorem tego rodzaju poczynań wobec krajów socjalistycznych były Stany Zjednoczone. W 1949 r. w USA uchwalono akt prawny o kontroli nad eksportem, który stał się podstawą szeregu przedsięwzięć ograniczających stosunki gospodarcze z krajami socjalistycznymi. W 1951 r. USA zerwały umowy handlowe ze Związkiem Radzieckim, Polską, Węgrami, Rumunią i Bułgarią. Pod groźbą wstrzymania pomocy amerykańskiej zmuszone zostały do ograniczenia stosunków gospodarczych z krajami socjalistycznymi europejskie państwa kapitalistyczne.

W 1950 r. w celu organizacji i bieżącego sprawowania kontroli nad eksportem do krajów socjalistycznych, utworzona została specjalna instytucja, tzw. Grupa Konsultatywna, w skład której weszły państwa NATO (z wyjątkiem Islandii), a od 1952 r. także Japonia. Roboczym organem Grupy Konsultatywnej był Komitet Koordynacyjny (COCOM). Zadanie COCOM polegało na podejmowaniu przedsięwzięć ograniczających eksport takich towarów do krajów socjalistycznych, które miałyby znaczenie strategiczne. W tym celu Komitet sporządzał periodyczne spisy artykułów, których wywóz winien podlegać ograniczeniom (lub całkowitej likwidacji) w stosunkach handlowych z krajami socjalistycznymi. Wszelkie odejście od ram przyjętych w tej dziedzinie wymagało zgody COCOM. Należy podkreślić, że ustaleń COCOM

w praktyce przestrzegały także inne państwa kapitalistyczne, nie wchodzące w skład Grupy Konsultatywnej¹. Wykazy towarów, sporządzane przez COCOM, stanowiły podstawę bardziej szczegółowych list, opracowywanych w poszczególnych krajach - uczestnikach Grupy Konsultatywnej. Na dorocznych posiedzeniach COCOM nowelizowano przygotowane zestawienia i rozpatrywano wnioski poszczególnych krajów odnośnie do zmian w ich narodowych listach.

Spisy towarów, podlegających ograniczeniom eksportowym do krajów socjalistycznych, były dotychczas kilkakrotnie przeglądane na posiedzeniach COCOM. Wskazać tutaj należy przede wszystkim na tego rodzaju przegląd dokonany w Paryżu w okresie listopad 1965 — kwiecień 1966 r. Ujawniły się wówczas poważne rozbieżności między USA a krajami zachodnioeuropejskimi na tle zmniejszenia ograniczeń w eksporcie elektronowych maszyn liczących do krajów socjalistycznych².

Szczyt dyskryminacyjnej działalności COCOM w zakresie stosunków handlowych z państwami socjalistycznymi przypada na pierwszą połowę lat pięćdziesiątych. Następuje wówczas wyraźne kurczenie się lub też stagnacja obrotów między poszczególnymi krajami socjalistycznymi a zachodnioeuropejskimi. Tak np. w 1953 r. eksport państw kapitalistycznych do krajów socjalistycznych, w porównaniu z 1948 r., zmniejszył się w wyrażeniu wartościowym o 34,5%, a import — o 9%³. Czechosłowacja, która spośród europejskich państw socjalistycznych posiadała najbardziej rozwinięte stosunki wymienne z krajami kapitalistycznymi, zmniejszyła z nimi obroty w 1953 r. o 58% w porównaniu z 1948 r.⁴ W ciągu lat 1950 - 1953 spadła wartość eksportu do krajów socjalistycznych takich państw, jak Belgii — Luksemburga (z 67,3 mln dol. w 1950 r. do 66,2 mln dol. w 1953 r.), NRF (z 86,2 mln dol. w 1950 r. do 78,7 mln dol. w 1953), Włoch (z 63,0 mln dol. w 1950 r. do 62,6 mln dol. w 1953). Ogółem eksport krajów wchodzących obecnie w skład EWG do państw socjalistycznych wzrósł w tym okresie nieznacznie (z 291,6 mln do 331,7 mln dol.) i to wyłącznie w wyniku zwiększenia się wywozu Francji i Holandii⁵. Podobną sytuację obserwujemy w dziedzinie eksportu państw socjalistycznych do grupy obecnych krajów EWG. W stosunku do 1948 r. jego wartość spada w 1950 r. z 303,5 mln do 291,7 mln dol. i kształtuje się w 1953 r. na poziomie 326,4 mln dol.⁶

¹ J. P. Szypow, *Normalizacja торговли Wostok-Zapad. Jejo rol i znaczenie dla razwitia mirowoj trgovli*. BIKI, „Prilożenia” nr 12/1967.

² Tamże.

³ *Wniesznaja trgovlia kapitalisticzieskich stran*. Praca zbiorowa pod red. F. G. Piskoppela i I. S. Potapowa. Moskwa 1963, s. 205.

⁴ *Wniesznaja trgovlia jевropejskich socialisticzieskich stran*. Moskwa 1967, s. 18.

⁵ K. H. Standke, *Der Handel mit dem Osten. Schriftenreihe zum Handbuch für Europäische Wirtschaft*. Band 36, Baden-Baden 1968, s. 34.

⁶ Tamże, s. 33.

Od 1954 r. następuje stopniowy wzrost wymiany handlowej Wschód — Zachód w związku z ogólnym odprężeniem w stosunkach politycznych. Dla wielu polityków i działaczy gospodarczych krajów imperialistycznych coraz bardziej oczywistym stawał się fakt, że ograniczenia i restrykcje ekonomiczne nie są w stanie zahamować procesów uprzemysłowienia i ogólnego wzrostu gospodarczego państw socjalistycznych, a nawet wywołują skutki wprost odwrotne, mianowicie przyśpieszony rozwój wielu dziedzin gospodarki narodowej. Ogólne zjawisko ożywienia kontaktów ekonomicznych znajduje wyraz we wzroście wymiany między krajami socjalistycznymi a obecnymi państwami EWG, co obrazuje tabela I⁷.

TABELA I
Wymiana handlowa obecnych krajów EWG z krajami socjalistycznymi
w latach 1953 - 1957

	Import krajów EWG z krajów socjalistycznych w mln dol. c. i. f.		Eksport krajów EWG do krajów socjalistycznych w mln dol. f. o. b.	
	1953	1957	1953	1957
Belgia-Luksemburg	47,5	69,0	66,2	87,9
NRF	99,7	272,9	78,7	284,0
Francja	56,9	147,1	63,4	140,1
Włochy	53,8	114,9	62,6	113,8
Holandia	68,5	87,2	60,8	66,6
Razem	326,4	691,1	331,7	692,4

Tak więc powstanie EWG przypadło na okres rozwoju stosunków gospodarczych Wschód — Zachód, w szczególności zaś na lata wzrostu wymiany handlowej między państwami socjalistycznymi a krajami, które w 1957 r. utworzyły organizację Wspólnego Rynku. Problem wpływu powstania EWG na rozmiary i strukturę tej wymiany rozważymy od kilku stron. Po pierwsze — przedstawimy ogólny obraz stosunków handlowych między EWG a państwami socjalistycznymi, po drugie — scharakteryzujemy rozwój tych stosunków między poszczególnymi krajami EWG a państwami socjalistycznymi, po trzecie — spróbujemy nakreślić perspektywę w tej dziedzinie.

II. WYMIANA HANDLOWA MIĘDZY POSZCZEGÓLNYMI KRAJAMI EWG A PAŃSTWAMI SOCJALISTYCZNYMI

W wyniku ogólnego rozwoju stosunków gospodarczych eksport krajów socjalistycznych do EWG wzrósł znacznie w 1960 r. w porównaniu z 1957 r. Jego wartość wyniosła wtedy 1144 mln, podczas gdy w 1957 r. — 691 mln dolarów. Następnie tempo wzrostu nieco spadło. W ciągu kolejnych trzech lat — do 1963 r. włącznie — eksport ten zwiększa się około 25% rocznie.

⁷ Tamże, ss. 33, 34.

W 1964 r. następuje pewna stabilizacja wywozu na rynki EWG. Ogólna wartość tego eksportu kształtuje się na poziomie 1 490 mln (1 449 mln dol. w 1963 r.). W 1965 r. eksport, w porównaniu z rokiem poprzednim, rośnie około 19%, a w 1966 r. — około 16%⁸. Wielkość oraz dynamikę eksportu krajów socjalistycznych na rynki EWG w latach 1957 - 1966 obrazuje tabela II.

TABELA II
Wielkość oraz dynamika eksportu krajów socjalistycznych na rynku EWG
w latach 1957 - 1966

Eksport	1957	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966
mln dol.	691,1	1 144,2	1 165,9	1 289,9	1 449,4	1 489,6	1 765,6	2 053,0
przyrost w %	—	66 ^a	2	11	12	3	19	16

a) przyrost w stosunku do 1957 r.

Tabela ta wykazuje dość dużą nierównomierność tempa wzrostu eksportu krajów socjalistycznych do państw EWG. Można nawet mówić o pewnego rodzaju cykliczności tego procesu. Pierwsze trzy lata funkcjonowania (niepełnego, gdyż będącego dopiero w początkowym stadium) EWG charakteryzuje duże tempo wzrostu, wynoszące przeciętnie 22% rocznie. Zjawisko to jest przejawem ogólnej tendencji rozwoju stosunków gospodarczych Wschód — Zachód, zapoczątkowanej w połowie lat pięćdziesiątych. W ciągu dziesięcioletniego okresu wymiany handlowej z krajami EWG notujemy dwa momenty stagnacji (1961 i 1964 r.) eksportu państw socjalistycznych, co wszakże nie było rezultatem działania mechanizmu integracyjnego Wspólnoty.

Głównym, spośród krajów EWG odbiorcą towarów państw socjalistycznych była Niemiecka Republika Federalna. Kolejne miejsca zajmują Włochy, Francja i pozostałe kraje Wspólnoty (tabela III)⁹.

Stwierdzając największy udział NRF w globalnej sumie importu z krajów socjalistycznych, należy jednocześnie podkreślić fakt, że wykazuje on tendencję malejącą przy jednoczesnym wzroście udziału Francji i Włoch. Jest to wyraz ogólnego ożywienia stosunków gospodarczo-politycznych z tymi krajami, ich dążenia do pełnej normalizacji kontaktów z państwami socjalistycznymi. Z drugiej strony trzeba widzieć, iż spadek znaczenia NRF — jako odbiorcy towarów z krajów socjalistycznych — wynikał m. in. z rewizjonistycznej polityki Niemiec zachodnich.

⁸ Tamże, s. 33. Dane obejmują eksport do krajów EWG z następujących państw socjalistycznych: ZSRR, Albanii, Bułgarii, Czechosłowacji, Węgier, Rumunii, Polski, Chin i NRD (bez obrotów jednak między NRD a NRF).

⁹ Obliczono na podstawie danych zawartych w: *Der Handel mit dem Osten*, s. 33.

TABELA III
*Udział poszczególnych krajów EWG w ogólnym imporcie
 EWG z krajów socjalistycznych*

Kraj	1960		1963		1966	
	mln dol.	%	mln dol.	%	mln dol.	%
Belgia-Luksemburg	85,2	7,4	121,9	8,4	150,8	7,3
NRF	472,1	41,3	494,1	34,1	742,4	36,2
Francja	177,3	15,5	272,2	18,7	401,5	19,6
Włochy	290,9	25,4	424,9	29,3	577,4	28,1
Holandia	118,7	10,4	136,3	9,5	180,9	8,8
Razem	1 144,2	100,0	1 449,4	100,0	2 053,0	100,0

Podobnie jak wywóz towarów krajów socjalistycznych do EWG, tak i eksport Wspólnoty na rynki socjalistyczne wykazywał w ciągu minionego dziesięciolecia tendencję wzrostu. Ogólna suma eksportu EWG do krajów socjalistycznych zwiększyła się z 692,4 mln dolarów w 1957 r. do 1 982 mln w 1966 r. Wrost ten nie ma jednak charakteru ciągłego, niższe też jest jego przeciętne tempo. Wielkość oraz dynamikę eksportu krajów EWG na rynki krajów socjalistycznych obrazuje tabela IV¹⁰.

TABELA IV
*Wielkość oraz dynamika eksportu krajów EWG do państw socjalistycznych
 w latach 1957 - 1966*

Eksport	1957	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966
mln. dol.	903,9	1 470,1	1 427,5	1 492,9	1 409,7	1 607,1	1 948,0	2 386,8
przyrost w %	—	63 ^a	-3	5	-6	14	21	23

a) przyrost w stosunku do 1957 r.

Porównanie dynamiki wywozu towarów EWG na rynki krajów socjalistycznych z eksportem tych ostatnich do państw Wspólnoty wykazuje znacznie większą nierównomierność eksportu Wspólnego Rynku. Po trzyletnim okresie dynamicznego wzrostu (lata 1958 - 1960), następuje trzyletnia faza stagnacji (wzrost w 1962 r. o 5% niweluje 6-procentowy spadek w 1963 r.). W całości dynamika wzrostu eksportu EWG do krajów socjalistycznych jest mniejsza od dynamiki wzrostu wywozu towarów z krajów socjalistycznych na rynki EWG.

¹⁰ Tamże, ss. 34, 163. Eksport NRF do NRD według: *Statistisches Jahrbuch*, 1958, s. 241; 1962, s. 301 oraz danych tabeli VI.

Niemiecka Republika Federalna jest również największym spośród krajów EWG eksporterem do państw socjalistycznych. Wielkość wywozu poszczególnych krajów EWG do państw socjalistycznych ilustruje tabela V¹¹.

TABELA V
*Ekspert poszczególnych krajów EWG do państw socjalistycznych w latach
1957 - 1966 (mln dolarów, f. o. b.)*

Kraj	1957	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966
NRF	495,5	776,1	725,1	748,6	668,8	864,5	968,2	1229,3
Francja	140,1	273,3	271,3	310,5	284,0	284,4	360,9	478,9
Włochy	113,8	213,0	245,6	259,2	289,0	294,0	385,8	411,2
Belgia-								
-Luksem.	87,9	138,3	103,4	94,6	82,5	84,5	109,8	135,0
Holandia	66,6	69,4	82,1	80,0	84,9	79,7	123,3	132,4
Razem	903,9	1 470,1	1 427,5	1 492,9	1 409,7	1 607,1	1 948,0	2 386,8

Należy podkreślić, że operowanie pojęciem „eksport EWG” ma na obecnym etapie procesów integracyjnych charakter raczej umowny. Mimo prób ukształtowania wspólnej polityki handlowej i przekazania zasadniczych spraw handlu zagranicznego poszczególnych krajów EWG organom Wspólnoty, ciągle jeszcze w stosunkach handlowych z zagranicą każdy z członków EWG prowadzi własną politykę (nie dotyczy to wymiany artykułów rolnych, w odniesieniu do których stopień integracji zewnętrznej polityki handlowej jest wysoki). Tak więc, charakteryzując eksport EWG do krajów socjalistycznych, nie można ograniczyć się do wskaźników obejmujących łącznie wszystkie państwa Wspólnego Rynku. Ma to szczególne znaczenie przy analizie kierunków geograficznych tego eksportu, albowiem są one niewątpliwie jednym z przejawów polityki zagranicznej, prowadzonej przez kraj eksportujący. Tak więc należy nieco uwagi poświęcić kierunkom eksportu poszczególnych krajów EWG na rynki socjalistyczne.

Głównym — spośród członków EWG — partnerem handlowym krajów socjalistycznych jest Niemiecka Republika Federalna. To czołowe miejsce Niemiec zachodnich na liście eksporterów i importerów w stosunkach z krajami socjalistycznymi wynika z szeregu obiektywnych warunków. Istotne znaczenie posiada tu fakt bezpośredniego sąsiedztwa NRF z krajami socjalistycznymi, pewne tradycyjne więzy handlowe oraz — przede wszystkim — duża rola eksportu wśród zespołu czynników rozwoju gospodarki zachodnioniemieckiej.

Analiza rozwoju eksportu NRF do krajów socjalistycznych wykazuje pewne interesujące tendencje. Uderza przede wszystkim wyraźny spadek roli Zwią-

¹¹ Tamże.

zku Radzieckiego jako odbiorcy towarów zachodnioniemieckich. Wartość eksportu NRF do Związku Radzieckiego, która wynosiła w 1961 r. 204 mln dol. spadła w 1966 r. do 135 mln dolarów¹². W ciągu pierwszych dwóch lat (uwzględniając lata sześćdziesiąte) utrzymuje się on na prawie niezmiennym poziomie, spada wyraźnie w 1963 r. (do 153,6 mln dol), wzrasta w 1964 r. (193,6 mln dol), by następnie ponownie zmniejszać się w 1965 i 1966 r. (odpowiednio 146,5 i 135,4 mln dolarów).

Drugim ciekawym zjawiskiem jest szybkie zwiększenie się wywozu NRF na tradycyjne rynki niemieckie, jakimi były kraje bałkańskie. Ciągły (z wyjątkiem 1963 r.) wzrost wykazuje więc eksport zachodnioniemiecki do Bułgarii i Rumunii. Wywóz towarów NRF do Bułgarii w ciągu lat 1961-1966 wzrósł sześciokrotnie, a do Rumunii 2,5-krotnie. Na tym tle zwiększanie się eksportu NRF do Polski jest stosunkowo nieznaczne (z 69 mln w 1961 r. do 93,7 mln dol. w 1966 r.)¹³.

Odnotać należy także — jako nowe zjawisko w stosunkach NRF z krajami socjalistycznymi — wyraźne ożywienie kontaktów handlowych z Chinami, począwszy od 1964 r. Jeśli w latach 1961-1962 eksport do Chin utrzymywał się na równym poziomie (około 30 mln dolarów), w 1963 r. spadł do połowy tej sumy, to począwszy od 1964 r. dynamicznie wzrastał, tak że w 1966 r. był dziewięciokrotnie wyższy w stosunku do najniższego poziomu z tego okresu (w 1963 r. wynosił 15,3 mln dolarów)¹⁴.

Osobny rozdział w eksporcie zachodnioniemieckim stanowi NRD. Dotyczy to zresztą całokształtu stosunków gospodarczych NRD — NRF, których rozwój zależy w stopniu daleko większym niż w jakimkolwiek innym przypadku od aktualnej sytuacji politycznej. Znajduje to wyraz w wahaniach wielkości obrotów między NRF a NRD. Zachodnioniemiecki eksport do NRD wzrósł w 1966 r. w stosunku do 1959 r. około 50%, między tymi latami odnotowujemy jednak okresy spadku wywozu (1960-1963) oraz przywozu NRF (1961-1962), wywołane głównie przyczynami natury politycznej. Wiadomo np., że zarówno zmniejszenie importu, jak i eksportu NRF było reakcją na posunięcia ochronne NRD w Berlinie.

Wartość eksportu NRF do poszczególnych krajów socjalistycznych w latach 1961-1966 obrazuje tabela VI¹⁵.

Kolejnym co do znaczenia (spośród członków EWG) partnerem handlowym państw socjalistycznych są Włochy. Udział krajów socjalistycznych w ogólnych obrotach handlu zagranicznego Italii jest — w porównaniu z innymi państwami kapitalistycznymi — wysoki. Wynosił on 6% w połowie lat sześćdziesiątych. Głównym odbiorcą towarów włoskich jest Związek Radziecki.

¹² Tamże, s. 163.

¹³ Tamże, s. 163.

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże, ss. 163, 178. Dane dla Jugosławii: *Yearbook of International Trade Statistics 1964*, s. 291; 1966, s. 303.

TABELA VI
Eksport NRF do krajów socjalistycznych w latach 1961 - 1966 (mln dol. f. o. b.)

Kraj	1961	1962	1963	1964	1965	1966
Albania	0,2	0,6	0,7	0,9	1,7	—
Bułgaria	18,0	24,5	23,6	38,9	55,2	108,2
NRD	218,2	213,2	214,9	287,8	301,5	404,8
Czechosłowacja	76,2	75,0	58,8	82,9	100,6	125,8
Jugosławia	142,4	108,2	107,2	133,1	139,2	189,1
Węgry	50,8	49,5	63,2	73,8	76,7	92,5
Polska	69,3	65,7	65,4	78,4	91,4	93,7
Rumunia	57,9	82,1	73,3	82,7	115,7	139,4
ZSRR	204,0	206,8	153,6	193,6	146,5	135,4
Chiny	30,5	31,2	15,3	25,5	78,9	129,5
Razem	867,5	856,8	776,0	997,6	1007,4	1418,4

Względny udział ZSRR w eksporcie włoskim do krajów socjalistycznych zmniejszył się nieco w ciągu lat 1962 - 1966 (z 39,5% do 21,7%). Równocześnie jednak wzrósł eksport włoski do europejskich krajów socjalistycznych oraz

TABELA VII
*Eksport Włoch do krajów socjalistycznych w latach 1961 - 1966
 (mln dolarów, f. o. b.)*

Kraj	1961	1962	1963	1964	1965	1966
Albania	5,0	1,0	2,2	2,1	6,1	—
Bułgaria	9,5	13,3	16,7	27,7	32,7	37,7
Czechosłowacja	26,1	27,1	21,4	36,0	41,9	53,9
NRD	10,8	7,8	12,8	13,3	16,1	20,4
Węgry	22,2	23,2	26,6	32,0	37,2	37,2
Polska	29,6	28,0	33,8	31,3	50,3	63,8
Jugosławia	140,2	106,8	112,4	172,4	160,2	177,6
Rumunia	23,2	37,3	41,9	42,4	47,0	46,3
ZSRR	89,5	102,5	114,3	90,7	98,1	89,3
Chiny	29,7	19,0	19,3	18,5	56,4	62,6
Razem	385,8	366,0	401,4	466,4	546,0	588,8

Chin. Udział tych krajów w ogólnej sumie eksportu Włoch do państw socjalistycznych wzrósł z 53,2% w 1962 r. do 63% w 1966 r., udział zaś Chin w tym czasie zwiększył się z 7,3% do 15,2%¹⁶.

¹⁶ Tamże, ss. 197 - 198.

Włochy spośród wszystkich przemysłowo rozwiniętych krajów kapitalistycznych (nie uwzględniając Japonii) wykazują w ostatnich latach najwyższą stopę wzrostu eksportu do państw socjalistycznych (w latach 1960 - 1965 wywóz ten wzrósł o 81%). Wielkość eksportu włoskiego do krajów socjalistycznych w latach 1961 - 1966 przedstawia tabela VII¹⁷.

Ważnym partnerem handlowym krajów socjalistycznych jest także ostatnio Francja. Należy przy tym podkreślić, że jakkolwiek w dziedzinie polityki zagranicznej Francja wykazuje duży realizm i dąży do zbliżenia z państwami socjalistycznymi, to na płaszczyźnie stosunków gospodarczych z tymi ostatnimi pozostawała przez dłuższy czas w tyle za głównymi członkami EWG. Wyrazem tego było miejsce krajów socjalistycznych w zewnętrznych stosunkach handlowych Francji. Tak więc udział krajów socjalistycznych w imporcie francuskim wynosił w 1966 r. zaledwie 3,3% natomiast w eksporcie — 4,3%. W ostatnich dwóch latach udział krajów socjalistycznych w handlu zagranicznym Francji wykazuje tendencję rosnącą. Pojawiają się także inne, pozahandlowe formy współpracy gospodarczej (pewne próby kooperacji przemysłowej, wykorzystywanie licencji francuskich w produkcji przemysłowej itp.). Nadal jednak głównym przejawem współpracy gospodarczej pozostają kontakty handlowe. Rozmiary francuskiego eksportu do krajów socjalistycznych obrazuje tabela VIII¹⁸.

TABELA VIII
Eksport Francji do krajów socjalistycznych w latach 1961 - 1966 (mln dolarów)

Kraj	1961	1962	1963	1964	1965	1966
Albania	0,5	4,0	0,8	0,6	0,7	—
Bułgaria	12,0	9,9	17,0	21,0	23,6	42,6
Czechosłowacja	23,9	25,6	21,0	16,0	35,4	63,2
NRD	21,6	16,0	18,1	26,3	69,0	62,4
Węgry	21,4	28,0	40,2	24,3	20,7	25,2
Polska	22,0	25,0	44,0	39,6	35,6	67,3
Jugosławia	23,7	24,6	46,1	46,1	45,9	47,6
Rumunia	23,6	20,6	20,8	42,9	43,8	50,2
ZSRR	109,0	138,1	64,2	64,1	72,0	75,6
Chiny	36,4	43,3	58,4	49,6	60,1	92,4
Razem	295,0	335,1	330,6	330,5	406,8	526,5

Należy jeszcze w skrócie przynajmniej przedstawić wielkość eksportu pozostałych członków EWG do krajów socjalistycznych. Zarówno absolutne rozmiary wywozu towarów Belgii - Luksemburga i Holandii do krajów so-

¹⁷ Tamże, s. 197. Dane dla Jugosławii: *Yearbook of International Trade Statistics*, 1964, s. 392; 1966, s. 414.

¹⁸ Tamże, s. 206. Dane dla Jugosławii: *Yearbook of International Trade Statistics*, 1964, s. 270; 1966, s. 280.

cialistycznych, jak i udział tych ostatnich w zewnętrznych stosunkach handlowych omawianej grupy członków Wspólnoty są stosunkowo niewielkie. W latach 1961-1966 wartość eksportu Holandii do krajów socjalistycznych wzrosła z 82,1 mln (bez eksportu do Jugosławii) do 132,4 mln dolarów, cały ten wzrost przypadał jednak na ostatnie dwa lata. Udział krajów socjalistycznych w jej handlu zagranicznym wynosił w połowie lat sześćdziesiątych około 2%. Poziom wywozu Belgii-Luksemburga do krajów socjalistycznych w 1966 r. był prawie identyczny (135 mln dolarów)¹⁹.

Charakteryzując eksport krajów EWG do państw socjalistycznych, trzeba dokonać porównania jego roli w całości wywozu Wspólnoty do innych obszarów świata. Porównanie takie uwidacznia następujące tendencje:

1) szczególnie silny wzrost eksportu wewnątrz obszaru Wspólnego Rynku; jest to konsekwencja znoszenia barier celnych i innych ograniczeń handlowych we wzajemnych stosunkach członków EWG;

2) w takim stopniu, w jakim rośnie eksport krajów EWG wewnątrz tego ugrupowania, maleje rola wywozu towarów do innych obszarów świata;

3) udział krajów socjalistycznych w eksporcie EWG utrzymuje się niemal na niezmiennym poziomie, mimo wzrostu absolutnych wielkości tego wywozu;

4) niewielki — w porównaniu z eksportem do innych obszarów świata — udział rynków krajów socjalistycznych w ogólnym wywozie towarów EWG.

Udział krajów socjalistycznych w eksporcie państw EWG — na tle partytowania innych obszarów świata — obrazuje tabela IX²⁰.

TABELA IX
Geograficzne kierunki eksportu EWG (w % całości wywozu)

Kierunki eksportu	1958	1961	1964	1966
Eksport wzajemny	32,1	36,8	43,2	44,1
Kraje EFTA	21,1	22,2	20,8	19,0
Ameryka Północna	6,1	7,5	7,6	8,8
Kraje socjalistyczne Europy	2,6	3,4	2,8	3,2
Kraje Ameryki Łacińskiej	6,4	5,3	3,8	3,5
Afryka	12,6	9,3	7,4	6,4
Inne obszary świata	17,1	15,5	14,4	15,0
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0

Obecny poziom eksportu krajów EWG do państw socjalistycznych nie oznacza bynajmniej, że te ostatnie nie są w stanie wchłonąć szerszego strumienia towarów z obszaru Wspólnego Rynku. Istnieją znaczne możliwości

¹⁹ Tamże, ss. 234, 240.

²⁰ Obliczono na podstawie danych *Yearbook of International Trade Statistics, 1966*, ss. 24 - 25.

w tym zakresie, uwarunkowane dalszymi procesami rozwoju gospodarczego krajów socjalistycznych oraz strukturą eksportu EWG (duża w nim rola dóbr inwestycyjnych). Bariერą jednak importu krajów socjalistycznych, a zarazem eksportu EWG, są możliwości wywozowe państw socjalistycznych do obszaru Wspólnoty. W tej dziedzinie mechanizm integracyjny, który zaczyna działać coraz pełniej, stwarza określone przeszkody naszemu eksportowi.

III. GŁÓWNE TENDENCJE W ROZWOJU EKSPORTU KRAJÓW SOCJALISTYCZNYCH NA RYNEK EWG

Stwierdziliśmy już, że eksport krajów socjalistycznych na rynek EWG (a także import ze Wspólnoty) z różnym nasileniem w poszczególnych latach wykazywał w ogóle tendencję rosnącą. Według ocen zachodniemieckich, tempo wzrostu obrotów z krajami socjalistycznymi było nawet wyższe aniżeli wymiany z innymi partnerami handlowymi EWG. W latach 1958 - 1965 obroty EWG z krajami trzecimi — poza europejskimi państwami socjalistycznymi — wzrosły w eksporcie około 74%, w imporcie o 71%, natomiast w stosunku z krajami socjalistycznymi Europy zwiększyły się odpowiednio o 107% i 132%²¹. To zjawisko wyższego tempa wzrostu wynikało przede wszystkim z dość niskiego punktu startu, z jakiego w 1958 r., a więc w momencie wejścia w życie układu o EWG, zaczęła rozwijać się wymiana handlowa między krajami Wspólnoty a państwami socjalistycznymi. Nie może też być ono podstawą formułowania w tej dziedzinie prognoz i przewidywań na przyszłość.

Stwierdzając fakt ogólnego wzrostu eksportu krajów socjalistycznych do EWG, odnotować należy dość duże różnice istniejące w tym zakresie między poszczególnymi państwami socjalistycznymi. Najwyższe wskaźniki wzrostu wykazują kraje, znajdujące się na niższym stopniu procesów uprzemysłowienia. Tak np. Bułgaria w latach 1958 - 1966 zwiększyła wywóz swoich towarów do EWG ponad czterokrotnie, Rumunia — trzy i półkrotnie, natomiast Czechosłowacja — prawie dwukrotnie, Polska — ponad dwukrotnie²². Zjawisko to wynika głównie z różnic w poziomie eksportu w punkcie wyjściowym (im niższy ten poziom, tym wyższe wskaźniki wzrostu) oraz z różnego dostosowania struktury eksportu poszczególnych krajów socjalistycznych do potrzeb rynku EWG. Jak wiadomo, główne miejsce w przywozie krajów Wspólnego Rynku z państw socjalistycznych zajmują artykuły rolno-spożywcze oraz niektóre surowce.

W zakresie struktury eksportu do EWG występują także istotne różnice między poszczególnymi krajami socjalistycznymi. Tak więc Związek Radziecki wywozi głównie surowce i paliwa, Czechosłowacja i NRD przemysłowe wyroby gotowe, zaś Polska, Bułgaria i Węgry przede wszystkim produkty rolne.

²¹ „Industriekurier” z 9 IV 1968 r.

²² *Parlament Europeen. Documents de séance 1967 - 1968. 6 mars 1968. Document 205.*

Wzrost eksportu w poszczególnych grupach towarowych nie był jednokowy. Najwyższe wskaźniki w latach 1958 - 1966 odnotowano w grupie takich wyrobów, których eksport rozpoczął się z niskiego poziomu. Dlatego też najbardziej zwiększył się wywóz maszyn i urządzeń (ponad trzy i półkrotnie). Podobna sytuacja zaistniała w zakresie eksportu paliw mineralnych. Nieco mniejszy, ale także znaczny wzrost — ponad trzykrotny — nastąpił w zakresie wywozu środków żywnościowych, napojów i tytoniu (2,7 raza zwiększył się wywóz surowców, 2,4 raza produktów chemicznych i 2,6 raza innych produktów przetworzonych)²³.

W eksporcie maszyn i urządzeń dominują maszyny nielektryczne, obejmujące 55% wywozu artykułów tej grupy. W zakresie produktów chemicznych dominują półfabrykaty. W grupie eksportowanych surowców czołowe miejsce zajmuje drewno, dalej artykuły przędzalnicze, nawozy sztuczne, rudy metalowe oraz metalowe odpadki, zwierzęce oleje i tłuszcze, skóry surowe i wyprawne, nasiona oleiste, „Pozostałe produkty przetworzone” — to w jednej trzeciej metale nieżelazne, następnie produkty żelazne i stalowe, przędza, tkaniny i gotowe artykuły włókiennicze, wreszcie wyroby gotowe z niemetalowych materiałów mineralnych²⁴.

Istotne znaczenie w eksporcie krajów socjalistycznych na rynki EWG posiadają artykuły rolno-spożywcze. Produkty te stanowią około połowy ogól-

TABELA X
Udział poszczególnych państw EWG w eksporcie rolnym krajów RWPG w 1965 r.

Kraj	Import z krajów RWGP w mln dolarów	Udział w %
Belgia-Luksemburg	16,5	4
Francja	42,0	10
NRF	148,7	37
Włochy	158,0	40
Holandia	32,0	8
Razem	397,2	100

nej sumy eksportu naszych krajów do EWG. Charakterystyczne, że mimo szeregu trudności — będących następstwem postępów procesów integracyjnych — krajom socjalistycznym udawało się dotychczas w większym stopniu niż innym eksporterom artykułów rolno-spożywczych przystosować do sytuacji rynkowej EWG w tej dziedzinie. Wyrażało się to we wskaźnikach wzrostu eksportu rolno-spożywczego z krajów socjalistycznych. W ciągu lat 1958 - 1966

²³ Tamże.

²⁴ Tamże.

eksport ten zwiększył się około 160%, przewyższając znacznie tempo wzrostu eksportu innych krajów trzecich²⁵. Osiągnięto ten stan poprzez zwiększenie wywozu produktów rolnych o wyższym stopniu przetworzenia oraz eksportując w szerszej mierze produkty, które nie podlegały jeszcze silnym ograniczeniom importowym EWG²⁶. Należy podkreślić, że obecnie perspektywy w tej dziedzinie kształtują się mniej pomyślnie.

Duże znaczenie rynku rolno-spożywczego EWG dla państw socjalistycznych (przede wszystkim dla krajów RWPG) wynika głównie z możliwości eksportu tych towarów do dwóch krajów Wspólnoty, mianowicie do NRF i Włoch. Fakt ten obrazuje tabela X²⁷.

Absolutne wielkości wywozu artykułów rolno-spożywczych do krajów Wspólnego Rynku oraz ich miejsce w ogólnej masie eksportu państw socjalistycznych do EWG sprawia, że jest to podstawowy — poza strefą RWPG — rejon zbytu produktów rolnych krajów socjalistycznych. Stąd wynika znaczenie tego eksportu jako jednego ze środków pokrywania importu krajów socjalistycznych ze świata kapitalistycznego, stąd też nasze zainteresowanie istniejącymi perspektywami w tej dziedzinie.

IV. EKSPORT ZSRR NA RYNKI EWG

Charakteryzując eksport krajów socjalistycznych na rynki EWG, szerzej omówimy problematykę wywozu towarów Związku Radzieckiego. Chodzi przy tym nie tyle o to, że ZSRR jest najpoważniejszym partnerem handlowym

TABELA XI
Wielkość eksportu ZSRR do krajów EWG w latach 1958 - 1966 (w mln rubli)

Kraj	1958	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1958 =100
Belgia	20,7	26,4	30,3	41,5	44,2	48,4	45,8	60,7	293
Francja	78,4	66,4	71,5	76,9	93,2	95,3	99,5	117,1	149
Holandia	51,3	44,0	42,2	37,5	38,0	46,9	57,9	71,8	140
NRF	59,1	106,9	106,9	121,0	118,0	112,4	128,7	166,9	279
Włochy	34,7	92,4	117,2	118,2	123,0	121,0	133,2	139,6	402
Razem EWG	224,2	336,1	368,1	395,1	416,4	424,0	465,1	556,1	228

EWG (mimo, że jego udział w handlu z krajami EWG wyraźnie zmniejszył się w latach 1958 - 1966), ile o charakterystyczne cechy radzieckiego eksportu do krajów EWG, które wywołują żywe zainteresowanie polityczno-militar-

²⁵ Tamże.

²⁶ Tamże.

²⁷ E. Harasim, *Eksport rolniczy krajów socjalistycznych*. „Handel Zagraniczny” nr 7/1967.

nych kół NATO. Określona struktura tego eksportu staje się też powodem istotnych rozbieżności między niektórymi partnerami EWG. Problem tkwi przede wszystkim w tym, że w radzieckim eksporcie ważne miejsce zajmuje ropa naftowa. Tą sprawą zajmiemy się też tutaj szczegółowiej. Wielkość ogólnego eksportu Związku Radzieckiego do krajów EWG obrazuje tabela XI²⁸.

Jak wynika z przytoczonej tabeli eksport Związku Radzieckiego do krajów EWG wzrósł ponad dwukrotnie. Szczególnie jednak zwiększył się wywóz do NRF (ponad czterokrotnie) oraz Włoch. Te dwa kraje (na trzecim miejscu pod względem wielkości importu ze Związku Radzieckiego znajduje się Francja) zajmują też czołowe miejsca w eksporcie radzieckim do obszaru Wspólnego Rynku.

Fakt wzrostu obrotów Związku Radzieckiego z krajami EWG, a przede wszystkim z głównymi partnerami tego ugrupowania, nie oznacza, że państwa te odgrywają jakąś istotniejszą rolę w radzieckim handlu zagranicznym. Tak np. udział NRF w całości obrotów handlu zagranicznego ZSRR wynosił w 1966 r. zaledwie 1,9%, Francji — 1,7%, Włoch — 1,5%, a takie kraje jak Belgia i Holandia angażowały radziecki handel zagraniczny w granicach pół procenta (Belgia 0,6%, Holandia 0,7%)²⁹. Wymiana towarowa Związku Radzieckiego z tymi krajami, a przede wszystkim eksport do głównych państw EWG, stanowi jednak zjawisko interesujące ze względu na jej strukturę.

Struktura ta zmieniała się w zależności od stopnia rozwoju przemysłowego ZSRR. Jeśli uwzględnić tylko okres po II wojnie światowej, to rzeczą charakterystyczną jest przesuwanie się na czołowe miejsce w radzieckim eksporcie grupy maszyn i urządzeń. Jeśli w 1955 r. maszyny i urządzenia zajmowały tyle miejsca, ile rudy i koncentraty, metale i wyroby metalowe, (pierwsze stanowiły 17,5%, drugie — 17,6% całości eksportu), to w 1966 r. zaczyna zaznaczać się przewaga maszyn i urządzeń (20,8%), jednak przy dość dużej roli rud i pochodnych (20,1%). Dla zmian struktury eksportu ZSRR charakterystyczne jest zmniejszenie się udziału artykułów pochodzenia rolnego. W 1950 r. stanowiły one 20,6% eksportu, w 1955 r. — 12%, a w 1966 r. tylko 9,2%³⁰. Trzecie miejsce w strukturze eksportu Związku Radzieckiego zajmuje, począwszy od 1960 r., grupa „paliwo i energia elektryczna”. Grupa ta w 1966 r. stanowiła 16,4% całości eksportu. Główne miejsce zajmowała w niej ropa naftowa i produkty pochodne (12% całości eksportu)³¹. Taki jest najbardziej szkieletowy obraz struktury eksportu ZSRR. Jeżeli przy tym uwzględni się główne kierunki geograficzne wywozu towarów radzieckich, to okaże się, że w eksporcie do krajów socjalistycznych i „trzeciego świata” dominują maszyny i urządzenia, natomiast wysoko rozwinięte państwa kapitalistyczne im-

²⁸ *Wniesznaia torgowlia SSSR. Statisticeskij sbornik, 1918 - 1966.* Moskwa 1967, ss. 64 - 66.

²⁹ Tamże, s. 70.

³⁰ Tamże, s. 73.

³¹ *Wniesznaia torgowlia SSSR za 1966 god. Statisticeskij obzor.* Moskwa 1967, s. 20.

portują przede wszystkim różnego rodzaju surowce, w tym ropę naftową i pochodne. Dotyczy to w pełni krajów EWG. Strukturę eksportu radzieckiego do państw Wspólnego Rynku obrazuje tabela XII³².

TABELA XII
Ważniejsze pozycje eksportu ZSRR do krajów EWG w latach 1961 - 1966

Grupa towarów	1961		1966	
	mln rubli	%	mln rubli	%
EWG razem	368,1	100,0	556,1	100,0
w tym:				
Maszyny i urządzenia	2,4	0,7	10,3	1,9
Węgiel kamienny i antracyt	24,2	6,5	37,4	6,7
Ropa naftowa i przetwory naftowe	96,7	26,3	132,0	23,7
Rudy i koncentraty metali	12,4	3,4	3,7	0,7
Metale żelazne	19,7	5,4	22,7	4,1
Metale kolorowe	13,4	3,6	16,9	3,0
Wyroby chemiczne	18,5	5,0	11,9	2,3
Drewno i wyroby drewniane	62,0	16,8	62,2	11,2
Surowce tekstylne i półfabrykaty	18,5	5,0	20,5	3,7
Zboże	50,0	13,6	0,5	0,1
Środki żywnościowe	8,1	2,2	39,7	7,2

Na podstawie tej tabeli można stwierdzić, że — jeśli nie uwzględnić całej gamy towarów, których nie da się zakwalifikować do jednej z większych grup — główną pozycją radzieckiego eksportu do krajów EWG są różnego rodzaju surowce, wśród których na czołowe miejsce wysuwa się ropa naftowa. Ponieważ ten element struktury radzieckiego eksportu — jak wspominaliśmy wyżej — przyciąga najbardziej uwagę zachodnioeuropejskich kół polityczno-gospodarczych, nie jest także pozbawiony pewnych akcentów ekonomiczno-militarnych³³ — na nim skoncentrujemy dalsze rozważania dotyczące radzieckiego eksportu do EWG.

Omawiana struktura eksportu radzieckiego jest wynikiem ogromnych postępów ZSRR w dziedzinie wydobycia ropy naftowej, rozwoju przemysłu opartego na wydobyciu i przetwórstwie ropy, zagospodarowywanie coraz to nowych obszarów roponośnych. Wystarczy stwierdzić, że w latach 1955 - 1965 wydobycie ropy w Związku Radzieckim wzrosło z 71 do 243 mln ton. W tej

³² *Wniesznaja torgowlia SSSR za 1961 god. Statistyczieskij obzor.* To samo źródło za 1966 r.

³³ Z tych też powodów jednym z głównych problemów, którymi zajmuje się Michael von Berg w pracy *Die strategische Bedeutung des Ost-West Handels* jest problem radzieckiego eksportu ropy do krajów EWG. Praca ta została napisana przy wykorzystaniu stypendium NATO.

sytuacji przy rosnącym spożyciu wewnętrznym — istnieją jednak w ZSRR znaczne nadwyżki ropy naftowej, co stawia problem znalezienia dla nich zagranicznych rynków zbytu.

Związek Radziecki dobrze wykorzystał pomyślną koniunkturę, jaka w dziedzinie możliwości zbycia ropy zarysowała się na rynkach zachodnich od połowy lat pięćdziesiątych. Czynnikiem, który sprzyjał eksportowi ropy, był rozwój w niektórych zwłaszcza krajach Europy zachodniej państwowo-kapitalistycznych form obrotu i przetwarzania ropy naftowej oraz produktów naftowych³⁴. Wskazać tu należy np. na powstawanie we Włoszech czy Francji państwowych przedsiębiorstw, skupiających — w celach obrony przed wpływami konkurencyjnych monopolii zagranicznych — decydującą część przeróbki i importu ropy. Typowym przykładem w tym względzie jest włoski koncern państwowy „ENI”, będący prawie absolutnym monopolistą w dziedzinie włoskiego przemysłu naftowego.

Rezultatem całokształtu powyższych warunków jest poważny wzrost radzieckiego eksportu ropy naftowej od połowy lat pięćdziesiątych. Na przestrzeni lat 1955 - 1966 eksport ropy radzieckiej wzrasta z 2,9 mln do 50,3 mln ton, a wywóz przetworów naftowych i paliw syntetycznych z 5,1 mln w 1955 r. do 23 mln ton w 1966 r.³⁵. Szacuje się, że możliwości eksportowe Związku Radzieckiego w dziedzinie ropy naftowej przy wydobyciu rządu 230 — 240 mln ton wynoszą około 100 mln ton³⁶. Kierunki eksportu radzieckiej ropy naftowej i przetworów naftowych w 1966 r. przedstawia tabela XIII³⁷.

TABELA XIII
Eksport ropy i przetworów naftowych przez ZSRR w 1966 r.
(główne kierunki eksportu) w mln ton

Grupa krajów	Ropa naftowa	Przetwory
Kraje socjalistyczne	25,5	6,7
Kraje „trzeciego świata”	4,5	2,6
Kraje kapitalistyczne	20,3	14,0
w tym: EWG	13,0	3,2

Spośród krajów EWG głównym odbiorcą radzieckiej ropy naftowej są Włochy, a następnie NRF. Kierunki wywozu ropy naftowej i przetworów naftowych do EWG obrazuje tabela XIV³⁸.

³⁴ Por. E. Gurow, *Eksport ropy i ropy naftowej i ropy naftowej*. „Wniesznaja trgovlia” nr 8/1967.

³⁵ *Wniesznaja trgovlia SSSR. Statisticzieskiej sbornik, 1918 - 1966*. Moskwa 1967, ss. 80 - 83.

³⁶ M. v. Berg, *op. cit.*, s. 150.

³⁷ *Wniesznaja trgovlia SSSR za 1966 god, op. cit.*, ss. 73 - 80.

³⁸ Tamże.

TABELA XIV
Kierunki eksportu radzieckiej ropy naftowej i przetworów do krajów
EWG w 1966 r.

Kraj	Ropa naftowa tys. t	Przetwory tys. t
Włochy	8030,7	846,3
NRF	3337,3	1182,0
Francja	1658,9	1021,9
Belgia	—	142,9
Holandia	—	11,6
Razem EWG	13 026,9	3 204,7

Jak wynika z powyższej tabeli, Włochy odbierają ponad 60% ropy naftowej, eksportowanej przez Związek Radziecki do EWG. Dlatego też ZSRR uczestniczy w ponad 20% w ogólnej ilości ropy sprowadzanej przez Włochy. Jeśli uwzględnić, że w 1957 r. udział ten wynosił zaledwie 3%, stwierdzimy dynamiczny wzrost roli Związku Radzieckiego jako dostawcy ropy do Włoch.

Wzrost radzieckich dostaw ropy do Włoch wiąże się z faktem, że z punktu widzenia ogólnych interesów gospodarki narodowej Włoch są one korzystniejsze od ofert amerykańskich. Problem polega przede wszystkim na tym, że dostawcy amerykańscy decydującą część środków otrzymywanych ze sprzedaży ropy lokują w bankach amerykańskich i angielskich, co osłabia bilans płatniczy Włoch. Związek Radziecki natomiast sumy otrzymane za ropę przeznacza głównie na zakup produktów przemysłu włoskiego (jak maszyny, urządzenia, rury stalowe, produkty petrochemii i in.), a więc stwarza — rozwijając własny eksport — nowe możliwości wywozu dla szeregu gałęzi przemysłu włoskiego³⁹.

Dostawy ropy radzieckiej do Włoch opierają się na długoterminowych umowach, zawieranych przez włoski koncern państwowy „ENI” z radzieckim przedsiębiorstwem „Sojuznieftieeksport”. Dotychczas zawarto dwie takie umowy: w 1960 r. — na dostawę w ciągu czterech lat 12 mln ton ropy, oraz w 1963 r. — przewidującą dostarczenie do Włoch do 1970 r. 25 mln ton ropy.

Na tle importu ropy z krajów socjalistycznych (pewne ilości ropy eksportuje także do krajów EWG Rumunia) zarysowują się wewnątrz Wspólnego Rynku sprzeczności, będące głównie odbiciem odrębnych interesów włoskiego i francuskiego przemysłu naftowego⁴⁰. Dążeniem przemysłu włoskiego jest zaopatrywanie się na korzystnych warunkach w ropę, przetwórstwo jej we własnych rafineriach, których moce wytwórcze przekraczają potrzeby rynku

³⁹ E. Gurow, *op. cit.*

⁴⁰ M. v. Berg, *op. cit.*, s. 161.

wewnętrznego, oraz zbyt przetworów naftowych w ramach Wspólnego Rynku. Celem natomiast Francji jest możliwie najpełniejsze wykorzystanie roponośnych złóż Sahary oraz zaopatrywanie rynku EWG we francuskie produkty przemysłu naftowego. Sprzeczności te stały się istotną przeszkodą we wprowadzeniu na odcinku importu ropy wspólnej dla EWG polityki handlowej⁴¹.

Ropa naftowa należy do grupy najważniejszych surowców strategicznych. Fakt, że jeden z krajów NATO importuje duże ilości tego surowca z państwa socjalistycznego, zmniejszając w ten sposób zależność od ośrodków produkcji ropy, będących pod kontrolą lub w dyspozycji głównej siły NATO — USA, jest bezpośrednim powodem amerykańskiego bojkotu radzieckiego eksportu ropy naftowej na rynki EWG. W zwalczaniu tego eksportu USA stosują różnorodne metody — od „wojny cen” do polityczno-ekonomicznych nacisków na rządy krajów importujących radziecką ropę⁴².

A oto niektóre przykłady tego rodzaju akcji Stanów Zjednoczonych. W listopadzie 1962 r. USA domagały się od rządów państw NATO ograniczenia importu ropy radzieckiej oraz równoczesnego zmniejszenia eksportu maszyn i urządzeń przemysłowych do ZSRR. W rezultacie Rada NATO przyjęła zalecenie wobec krajów Wspólnego Rynku w sprawie ograniczenia importu ropy radzieckiej i przetworów naftowych do wysokości maksimum 10% ogólnego importu. Innym przykładem akcji USA przeciw eksportowi radzieckiemu było sporządzenie „czarnej listy” statków, transportujących radzieckie towary naftowe. Statki, będące na tej liście, traciły możliwość transportu ładunków z USA i do USA. W tym samym okresie — pod naciskiem NATO — wprowadzony został zakaz eksportu do ZSRR rur o wielkich przekrojach. Należy podkreślić, że te wysiłki USA nie zahamowały ani eksportu ropy radzieckiej, jak o tym świadczą przytoczone wyżej dane statystyczne, ani też nie wpłynęły w sposób istotny na rozwój radzieckiego systemu rurociągów naftowych. Związek Radziecki przyspieszył jedynie prace nad produkcją własnych rur o dużych przekrojach, uniezależniając się w tym zakresie całkowicie od dostaw zagranicznych.

Powstaje tutaj pytanie, jakie istnieją perspektywy rozwoju eksportu ropy naftowej do krajów EWG? Jeśli abstrahować od nie dającego się określić bliżej kształtu stosunków politycznych z krajami EWG (głównie z Włochami i NRF jako najważniejszymi odbiorcami ropy i przetworów naftowych z państw socjalistycznych), które wywierają istotny wpływ na rozwój wymiany handlowej, perspektywy eksportu zależą będą od postępów w dziedzinie wspólnej polityki energetycznej EWG, której elementem jest także postawa wobec krajów „trzecich” — eksporterów ropy i jej przetworów. Na znaczenie tego problemu wskazuje cytowany już tutaj memoriał Parlamentu Europejskiego, podkreślający trudności w zakresie realizacji wspólnej polityki w odniesieniu do krajów socjalistycznych. Dokument ten stwierdza m. in.:

⁴¹ Tamże.

⁴² Por. E. G u r o w, *op. cit.*

„Szczególny problem wynika z różnego traktowania importu ropy z krajów Europy wschodniej. Kryzys bliskowschodni uwypuklił trudności Europy zachodniej w dziedzinie zaopatrywania się w ropy; gdy nowe ciało wykonawcze Wspólnoty przystąpi do od dawna oczekiwanego opracowania wspólnej polityki energetycznej, problem ten wystąpi ponownie z całą ostrością”⁴³.

Kwestia wypracowania wspólnej polityki energetycznej EWG nie jest bynajmniej problemem nowym. Składową częścią tego rodzaju polityki jest stworzenie wspólnego rynku energetycznego, a więc zapewnienie swobodnego ruchu na obszarze EWG poszczególnych źródeł energii. Zadaniem jednak bardziej długofalowym jest uczynienie ze wspólnej polityki energetycznej elementu wspólnej polityki gospodarczej, jednej z przesłanek unii gospodarczej państw EWG.

Zasady wspólnej polityki energetycznej EWG sformułowane zostały już w 1962 r. w memorandum dotyczącym polityki energetycznej, przedłożonym Radzie Ministrów EWG przez specjalną grupę roboczą. Zasady te sformułowane zostały następująco: prowadzenie polityki niskich cen na ropy, zapewnienie ciągłości zaopatrzenia w źródła energii, swoboda wyboru źródeł i rodzaju energii, jednakowe warunki konkurencji dla wszystkich źródeł energetycznych. Celem wspólnej polityki energetycznej służyć miało zniesienie przeszkód na drodze swobodnego ruchu poszczególnych źródeł energii w ramach obszaru EWG, prowadzenie wspólnej polityki handlowej w stosunku do krajów trzecich, ułatwiającej import niezbędnych towarów energetycznych, wyrównanie warunków konkurencji dla wszystkich źródeł energii. Przewidziano także — w granicach okresu przejściowego — etapy realizacji tego rodzaju polityki⁴⁴.

„Program energetyczny” EWG zawiera także przedsięwzięcia obliczone na dłuższy okres, wykraczające poza ideę stworzenia wspólnego rynku energetycznego i prowadzenia wspólnej polityki gospodarczej w dziedzinie tradycyjnych źródeł energii. Tak więc kreśli się plany zaopatrzenia w ropy na okres do 2000 r., kładąc główny nacisk na wykorzystanie źródeł energii atomowej. Plany tego rodzaju opracowane przez Euratom, przewidują podwojenie co trzy lata mocy istniejących elektrowni atomowych, tak aby w latach 1990-2000 ich udział w wytwarzaniu energii elektrycznej wynosił około 50%⁴⁵.

Energetyczny program EWG przewiduje także szereg postanowień odnoszących się do ropy naftowej. Mieszczą się one w ramach ogólnie nakreślonych zasad, przy czym zawierają pewne specyficzne postanowienia dotyczące bezpośrednio stosunków z krajami socjalistycznymi. Tak więc w dziedzinie ropy naftowej planuje się osiągnięcie:⁴⁶

⁴³ *Parlament Europeen . . .*, cyt. źródło.

⁴⁴ O zasadach, celach i realizacji wspólnej polityki energetycznej pisze na łamach „Mirowej Ekonomiki i Międzynarodnych Otnoszenii” W. Czerniawina: *Energetyczna polityka obszczegego rynku* (nr 4/1967 r.).

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Cyt. za M. v. Berg, *op. cit.*, s. 157.

- 1) „wolnego importu surowej ropy naftowej i przetworów naftowych wewnątrz Wspólnoty;
- 2) wolnego przywozu surowej ropy naftowej i przetworów naftowych z krajów trzecich, z zastrzeżeniem następujących warunków wykonawczych wobec krajów bloku wschodniego: wspólny kontyngent przywozu z krajów bloku wschodniego, dla surowej ropy naftowej zerowa stawka celna we wspólnej taryfie zewnętrznej (lista F), dla przetworów naftowych niskie stawki celne we wspólnej taryfie zewnętrznej (lista G);
- 3) możliwości stosowania określonych bodźców wobec wydobywanej na obszarze Wspólnoty ropy naftowej oraz wobec jakiegokolwiek innej w celu rozszerzenia bazy zaopatrzeniowej”.

Przewidując, że w sprawie urzeczywistnienia wspólnej polityki energetycznej wystąpią różnice zdań między poszczególnymi krajami EWG — m. in. w dziedzinie ropy naftowej — memorandum stwierdzało, że

„państwa członkowskie będą musiały przede wszystkim odstąpić od poczynań i być gotowe do podjęcia nowych lub wzmocnienia istniejących środków, które zapobiegałyby przeciwdziałaniu wspólnej polityce ustalonej dla fazy końcowej albo dla poszczególnych etapów”⁴⁷.

Jak wynika z przytoczonych fragmentów memorandum, głównym przedsięwzięciem, proponowanym w odniesieniu do państw socjalistycznych, które mogłyby wywrzeć wpływ na rozmiary eksportu naftowego do krajów EWG, jest wprowadzenie kontyngentów globalnych. Memorandum w sposób następujący uzasadnia konieczność podjęcia tego rodzaju kroku:⁴⁸

„Zagadnienie dostaw z krajów bloku wschodniego jest ściśle związane z bezpieczeństwem zaopatrzenia. Wspólnota nie może nie liczyć się z niebezpieczeństwem, jakie mogłyby wynikać dla jej sytuacji zaopatrzeniowej z nastawienia się wyłącznie na ten import. Świat znajduje się współcześnie w okresie nadmiaru energii i obecnie rozmiary importu ropy naftowej z państw bloku wschodniego nie doprowadzają Wspólnoty do jakichś niebezpiecznych stosunków zależności. Ta sytuacja mogłaby się jednakże zmienić, gdyby nie zostały wprowadzone określone wspólne reguły. Państwa członkowskie konsultują się obecnie regularnie co do ilości importowanej ropy naftowej, którą przyjmują do porozumień handlowych z tymi krajami. W ramach postanowień umowy zawartej w Rzymie w sprawie prowadzenia wspólnej polityki handlowej — która z punktu widzenia wymagań w stosunkach handlowych z krajami bloku wschodniego umożliwia prowadzenie nadzoru za pomocą kontyngentów Wspólnoty — powinny być poczynione w tym kierunku kroki, aby można było wyznaczyć jeden globalny kontyngent dla całej Wspólnoty”.

Poszczególne kraje EWG w sposób niejednolity ustosunkowały się do przedstawionego programu energetycznego⁴⁹. Poważną trudność na drodze jego urzeczywistnienia stanowił fakt rozdzielenia całokształtu polityki energetycznej — do czasu połączenia trzech wspólnot zachodnioeuropejskich, tzn. do 1968 r. — pomiędzy EWWS, która zajmowała się problematyką polityki energetycznej w dziedzinie węgla, Euratom, zajmujący się sprawami rozwoju energii atomowej i EWG, w kompetencji której pozostawały inne dziedziny

⁴⁷ Tamże, s. 158.

⁴⁸ Tamże, ss. 159 - 160.

⁴⁹ Szerzej o tym problemie pisze W. Czerniawina, *op. cit.*

polityki energetycznej. Jak wiadomo, stosunki między tymi wspólnotami nie zawsze układały się harmonijnie, co było dodatkowym czynnikiem utrudniającym realizację jednolitego programu energetycznego.

Należy zaznaczyć, że wszystkie kraje EWG akceptują postulat prowadzenia wspólnej polityki energetycznej. Jednak próby konkretyzacji ogólnego programu ujawniają od razu różnice zdań pomiędzy poszczególnymi członkami EWG. Każde z państw kładzie nacisk na przedsięwzięcia najbardziej odpowiadające jego interesom gospodarczym, sprzyja rozwojowi tej gałęzi energetyki, która w danym kraju jest najbardziej rozwinięta.

Tak więc NRF podkreślała konieczność prowadzenia polityki, która hamowałaby spadek roli węgla jako źródła energii. W tym kierunku też zmierzała działalność gospodarcza państwa. Charakteryzowała się ona dużym wachlarzem form protekcjonizmu wobec producentów węgla. Taką politykę usiłowała NRF narzucić całej EWG.

Francja, popierając ideę wspólnej polityki energetycznej, akcentuje konieczność ograniczania importu ropy i przetworów naftowych z krajów trzecich, podkreśla potrzebę intensyfikacji poszukiwań naftowych w ramach EWG i osiągnięcia stanu samowystarczalności w dziedzinie zaopatrzenia w źródła energii. Takie stanowisko Francji wynika — jak wskazywaliśmy — z faktu dysponowania — na podstawie umowy z Algierem — poważnymi zasobami ropy naftowej na Saharze i z dążenia do odegrania roli czołowego mocarstwa naftowego EWG.

Diametralnie przeciwne stanowisko zajmują Włochy, pozbawione większych zasobów podstawowych i tradycyjnych źródeł energii. Gospodarka energetyczna tego kraju opiera się więc na imporcie, stąd dąży ona do znoszenia ograniczeń importowych w omawianej dziedzinie, wysuwa postulat „liberalizacji” polityki energetycznej. Posiadając rozbudowany naftowy przemysł przetwórczy, Włochy zmierzają do odgrywania poważnej roli dostawcy przetworów naftowych na rynki EWG, występują przeciw monopolistycznym tendencjom Francji w tej dziedzinie. Stanowisko włoskie popiera Holandia, która także musi importować przetwory naftowe na własne potrzeby. Wspólnie z Włochami występuje ona przeciw nadmiernemu protekcjonizmowi w stosunku do producentów węgla, a posiadając wysokie nadwyżki gazu ziemnego, pragnie eksportować to źródło energii do Francji, NRF i Belgii. Wychodząc z założenia, że zasoby gazu ziemnego mogą w poważnej mierze zmienić bilans energetyczny w EWG, Holandia jest przeciwnikiem ustalania sztywnych i obowiązujących reguł w tym zakresie, stąd też jej działanie w kierunku opóźniania wprowadzenia wspólnej polityki energetycznej.

Sprzeczności interesów między poszczególnymi partnerami EWG były też bezpośrednim powodem stosunkowo późnego — w zestawieniu z datą opublikowania memorandum — podpisania przez przedstawicieli rządów EWG protokołu o polityce energetycznej (protokół podpisano 21 kwietnia 1964 r.).

Wobec niemożliwości wypracowania wspólnej polityki energetycznej, która odpowiadałaby interesom wszystkich partnerów, władze EWG ograniczyły swą

działalność do koordynacji akcji pomocy przemysłowi węglowemu. Wprowadzono mianowicie na początku 1965 r. jednolity system subsydiów dla przedsiębiorstw przemysłu węglowego ze środków oddawanych do dyspozycji EWG przez poszczególne rządy członkowskie.

W dziedzinie polityki naftowej zaś, wcześniej niż w innych gałęziach gospodarki, zniesiono przeszkody w swobodnym obrocie ropą i przetworami naftowymi. W szczególności zlikwidowano ograniczenia ilościowe w handlu produktami naftowymi wewnątrz EWG, zniesiono cła na produkty naftowe oraz cła na ropę naftową, importowaną z krajów trzecich. Przyjęto także jednolite cła zewnętrzne na importowane produkty naftowe. Jak dotychczas, nie ustalono wielkości kontyngentu globalnego na import ropy naftowej i produktów naftowych z krajów socjalistycznych. Tak więc na obecnym etapie procesów integracyjnych istnieją warunki dalszego wzrostu eksportu ropy naftowej krajów socjalistycznych do państw EWG.

V. PERSPEKTYWY WYMIANY HANDLOWEJ MIĘDZY PAŃSTWAMI SOCJALISTYCZNYMI A KRAJAMI EWG

Omawiając na XI Plenum KC PZPR perspektywy rozwoju wymiany handlowej z obszarem EWG W. Trąmpczyński stwierdzał:

„W wyniku stopniowego obniżania celów oraz usuwania innych ograniczeń w obrotach między członkami EWG — przy równoczesnym utrzymaniu barier celnych w stosunku do krajów trzecich — nastąpiło znaczne pogorszenie sytuacji konkurencyjnej dostawców spoza EWG, w tym również Polski, głównie na skutek obciążeń celnych oraz wielkich udogodnień, jakie wynikają dla bezcłowej wymiany wewnątrz zintegrowanego obszaru. Wprowadzenie mechanizmu opłat wyrównawczych i dodatkowych w przypadku artykułów rolno-spożywczych, objętych wspólną polityką rolną EWG, przyniosło jeszcze bardziej dotkliwej skutki. (...) Omówione procesy integracyjne nie są zakończone i będą dalej się rozwijać”⁵⁰.

Oceniając wpływ procesów integracyjnych w EWG na perspektywy eksportu krajów socjalistycznych do tego obszaru, należy oddzielnie traktować sprawy wywozu surowcowo-przemysłowego oraz artykułów rolno-spożywczych. Trudności, jakie stwarza mechanizm integracji, nie są bowiem w obu przypadkach jednakowe.

Istotną przeszkodą w dziedzinie eksportu artykułów przemysłowych i surowców pochodzenia przemysłowego jest wspólna zewnętrzna taryfa celna, ustanawiana dla tej grupy towarów. Według oceny specjalistów zajmujących się tą problematyką wspólna zewnętrzna taryfa celna utrudni przede wszystkim eksport tej grupy towarów do krajów Beneluksu, gdyż poziom wspólnej taryfy będzie po jej ustaleniu wyższy od istniejącego poprzednio⁵¹. Przewi-

⁵⁰ *Aktualne problemy handlu zagranicznego*. W: XI Plenum KC PZPR. Warszawa 1958, ss. 51 - 52.

⁵¹ Por. na ten temat: W. Bukowski, *Polityka celna EWG*. „Handel Zagraniczny” nr 11/1967.

duje się, że wspólna zewnętrzna taryfa ułatwi natomiast eksport na rynek włoski i francuski, gdyż spowoduje obniżenie istniejących tam opłat celnych w stosunku do szeregu towarów. Niejednolita tendencja zarysowuje się natomiast w odniesieniu do perspektyw eksportowych na rynek zachodniemiecki. Nastąpią tu zarówno obniżki, jak i podwyżki ceł. Zakłada się, że — ogólnie biorąc — wspólna zewnętrzna taryfa doprowadzi do pewnego podniesienia ceł w stosunku do obowiązujących obecnie w NRF⁵².

Rozważając perspektywy eksportu artykułów surowcowo-przemysłowych, należy także uwzględnić wyniki rundy Kennedy'ego, która — w miarę realizacji nakreślonego planu obniżek celnych — doprowadzi do ogólnego obniżenia poziomu ceł zewnętrznych EWG.

Bardziej niekorzystnie rysują się perspektywy eksportu artykułów rolno-spożywczych. Istnieje szereg czynników, które determinują takie przewidywania. Wymienić tu trzeba najpierw system opłat dodatkowych, którym objęty jest import rolny spoza obszaru Wspólnego Rynku. System ten w poważnej mierze obniża opłacalność eksportu rolnego do EWG. W wyniku jego działania nastąpiło np. wyraźne zmniejszenie lub nawet w pewnych okresach pełne wyeliminowanie z eksportu polskiego do EWG takich artykułów, jak żywe zwierzęta, mięsa wieprzowego, jaj i masła. Eksport żywego zwierzęcia którego eksportowaliśmy do NRF w 1959 r. 18,5 tys. ton, spadł w 1965 r. do 3,4 tys. ton, a w 1966 r. przestał być przedmiotem naszego eksportu do tego kraju. Od 1963 r. zmniejszył się wywóz jaj do NRF i Włoch. Jeśli w 1962 r. eksport ten do NRF wyrażał się liczbą 279 mln sztuk, to w 1963 r. — 92 mln sztuk, w 1966 r. kształtował się na poziomie 25 mln sztuk, a w 1967 r. ok. 10 tys. sztuk. Jeszcze większy spadek nastąpił w eksporcie tego produktu do Włoch (z 544 mln sztuk w 1962 r. do 26 mln sztuk w 1966 r.)⁵³.

Drugim czynnikiem, ograniczającym perspektywy eksportu rolno-spożywczego krajów socjalistycznych do EWG jest dążenie państw Wspólnoty do osiągnięcia możliwie pełnej samowystarczalności żywnościowej. Cel ten zamierza się osiągnąć przede wszystkim poprzez rozbudowanie własnej produkcji podstawowych artykułów rolnych, głównie rozwoju produkcji zbóż i pasz jako podstawy wyższych etapów przetwórstwa rolnego⁵⁴. Zakłada się, że w oparciu o wzrost produkcji zbóż i pasz — uzupełnionej przejściowo importem — w istotny sposób wzrośnie produkcja mięsa, drobiu, jaj, przetworów mleczarskich, co wyeliminuje całkowicie potrzebę importu. Autor polski pisze na ten temat m. in.:

„W Brukseli przyznaje się z zimnym cynizmem, że polityką EWG jest przekształcenie całego bloku w światowy warsztat przetwórczy na zasadzie forsowania własnej produkcji pasz oraz uzupełnienie ich niedoboru przywozem z zewnątrz, a następnie ich przerób na gotowe produkty żywnościowe w celu zaspokojenia

⁵² Tamże.

⁵³ *Rocznik Statystyczny 1967*, ss. 386 - 387.

⁵⁴ Por. na ten temat: W. Bukowski, *Wspólna polityka rolna EWG*. „Handel Zagraniczny” nr 1/1968.

własnych potrzeb i wyrzucenia nadwyżek na zewnątrz, by tu realizować zadania polityczne, głównie w krajach rozwijających się”⁵⁵.

Prześledzenie podstawowych danych rozwoju produkcji rolnej w krajach EWG w ciągu ostatniego dziesięciolecia wskazywałoby na realną możliwość osiągnięcia w bliższej czy dalszej perspektywie celu samowystarczalności. Głównym spichrzem EWG jest rolnictwo francuskie. Produkcja rolna Francji — jeśli przyjąć przeciętny poziom produkcji z lat 1952 - 1953 — 1956 - 1957 za podstawę porównań — wzrosła w latach 1965 - 1966 o 40^{0/0}. Produkcja rolna Holandii wzrosła w tym samym okresie o 31^{0/0}, Włoch o 26^{0/0}, Belgii i Luksemburga o 20^{0/0}, NRF o 16^{0/0}⁵⁶.

Trudno rzec na ile wzrost ten jest wynikiem polityki rolnej prowadzonej przez władze EWG, dokonał się on jednak nie bez jej wpływu. Tak więc we Francji plony pszenicy z hektara z przeciętnej 23,5 q w latach 1956 - 1960 zwiększyły się w 1966 r. do poziomu 28,2 q. W innych krajach wzrost ten wynosił: w Belgii — z 35,9 q do 38,7 q, we Włoszech — z 17,7 q do 22,0 q. W NRF wzrost był niewielki (31,9 q w 1956 - 1960 i 32,7 q w 1966 r.), a w Holandii — mającej wysokie wskaźniki zbiorów — utrzymywał się na poziomie około 40 q z hektara. Plony żyta wzrosły w tym samym okresie: we Francji z 13,3 q z hektara do 17,8 q, we Włoszech z 14,6 q do 18,0 q⁵⁷.

Odnotować także należy poważny wzrost w głównych krajach „rolnych” EWG zbiorów kukurydzy, mającej istotne znaczenie dla rozwoju hodowli. Plony tej uprawy wzrosły we Francji z 28,3 q w latach 1957 - 1960 do 42,2 q z hektara w 1966 r., we Włoszech z 29,9 q do 35,6 q⁵⁸.

Trzecim czynnikiem stawiającym w niekorzystnej sytuacji eksporterów artykułów rolno-spożywczych z krajów socjalistycznych jest pogorszenie ich pozycji konkurencyjnej wobec głównych dostawców produktów rolnictwa z wewnątrz EWG (Francja, Belgia, Holandia) — na skutek zniesienia wewnętrznych przeszkód w obrocie rolnym.

Widzieć należy także jeszcze jeden moment. Jeśli w eksporcie krajów socjalistycznych do EWG artykuły rolno-spożywcze odgrywają dużą rolę, to nie zajmują one istotnego miejsca w ogólnej masie importu rolnego państw Wspólnoty. Udział krajów RWPG w ogólnym imporcie rolnym EWG nie przekracza mianowicie 5^{0/0}. Tak więc należy się liczyć z tym, że władze EWG, koncentrujące aktualnie w swych rękach całokształt zewnętrznej polityki rolnej dążyć będą do całkowitego wyeliminowania importu rolno-spożywczego z krajów socjalistycznych⁵⁹.

Procesy integracji w Europie zachodniej wywierają zatem negatywny wpływ na stosunki handlowe państw socjalistycznych z krajami EWG. Można

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ *Rocznik Statystyczny 1967*, s. 656.

⁵⁷ Tamże, ss. 658 - 659.

⁵⁸ Tamże, s. 660.

⁵⁹ Por. E. Harasim, *Perspektywy handlu artykułami rolno-spożywczymi krajów EWG*. „Handel Zagraniczny” nr 9/1967.

niewątpliwie stwierdzić, że ujemne skutki integracji będą się nasilać w miarę wprawiania w ruch poszczególnych ogniw procesu integracyjnego. Najpełniej uwidoczniły się one dotychczas w zakresie polityki rolnej. Wydaje się, że postępy integracji w innych dziedzinach gospodarki EWG, stwarzać będą niepomyślną perspektywę dla całokształtu stosunków gospodarczych państw socjalistycznych z krajami Wspólnego Rynku.